

Vedran Žužak
Zadar

ANTE TONI VALČIĆ, *RJEČNIK GOVORA OTOKA OŠLJAKA*,
Matica hrvatska – Ogranak u Zadru, Zadar, 2012.

Ovih je dana u izdanju Matice hrvatske – Ogranak u Zadru izašlo još jedno vrijedno ostvarenje čakavske dijalektalne leksikografije – *Rječnik govora otoka Ošljaka* autora Ante Tonija Valčića. Urednik je rječnika Vjekoslav Ćosić, za akcentuaciju se natuknica pobrinuo Josip Lisac, a recenzenti su Josip Lisac i Sanja Vulić.

Tim je izdavačkim pothvatom nakladnik nastavio marno promicati brigu o čakavskim organskim idiomima, osobito onima znatnije demografski ugroženima, u kakve svakako ulazi i ošljački govor. Zadarskomu je ogranku Matice hrvatske, naime, ovo već šesti čakavski dijalektalni rječnik koji izdaju, tako da je, u najvećoj mjeri zahvaljujući njima (kao i autorima rječnika, naravno), zadarskootočna čakavština među leksikografski bolje obrađenim područjima unutar narječja. Nije naodmet ovdje istaknuti ni to da je čakavska dijalektalna leksikografska produkcija općenito iznimno procvala u zadnjim desetljećima 20. i početkom 21. st. pa čakavskih rječnika sada imamo razmjerno mnogo, što je za svaku pohvalu (samo u prvome desetljeću 21. st. bilježimo ih objavljenih više od trideset).

Autoru je Anti Toniju Valčiću (Ošljak, 1932.) ovo već treća objavljena knjiga u kojoj koristi, ali i tematizira ošljački mjesni govor i tako ga pokušava sačuvati (ili možda točnije – konzervirati) od, u novije vrijeme ubrzanoga, izumiranja – nakon dviju beletrističkih knjiga, pjesničkih zbirki pisanih njegovim materinskim idiomom (*Nikoga ni*, 1998., i *Surogni sidri*, 2004.), ošljački je rječnik kruna autorova višedesetljetnog bavljenja rodnim govorom i njegova leksikografskog rada na sakupljanju starih i zanimljivih riječi.

Ošljak je među najmanjim naseljenim hrvatskim otocima, a unatoč razmjernoj blizini Zadru, kao i neposrednoj blizini otoku Ugljanu (mjestima Preku i Kalima), njegovo je stanovništvo danas gotovo posve nestalo – otok stalno naseljava svega nekoliko ljudi najstarije životne dobi (po popisu stanovništva iz 2001. godine – 18 stanovnika). Inače je Ošljak najvjerojatnije bio nastanjen još od antičkih vremena, a u izvorima se prvi put spominje 1242. godine. U prvoj polovici 17. st. na Ošljaku je sagrađen lazaret – karantena za zaštitu od kuge, po čemu još i danas mnogi Zadrani i otočani za ovaj otok često koriste naziv Lazaret. Otok je tijekom povijesti mijenjao mnoge vlasnike – od Zadarske nadbiskupije,

preko obitelji Cedolini, Cortese, Fozza, Soppe, Đurić, Calogera, do nekadašnjih kmetova, a današnjih vlasnika – Valčića.

Ošljački je govor, kako i sam autor rječnika kaže (str. 6), „vrlo sličan“, odnosno strukturalno identičan ili gotovo identičan obližnjemu preškome idiomu, tako da u tome smislu vjerojatno možemo govoriti i o jednomu mjesnom govoru (ili eventualno o vrlo bliskim varijantama jednoga govora). Riječ je, kako je poznato, o govoru srednjoločakavskoga (ikavsko-ekavskog) dijalekta, točnije rubnoga njegova poddijalekta, a kao jednu od glavnih njegovih karakteristika možemo izdvojiti diftongaciju dugih vokala srednjega niza: /*ě*/ > /*ie*/ (npr. *neviera*, *piegula*, *piet*, *žienska* itd.) i /*ō*/ > /*uo*/ (*bruod*, *buodul*, *muore*, *motuor* itd.) te zatvaranje dugoga /*ā*/ > /*o*/ (*jo*, *mlodi*, *molo*, *ponošo*, *zno*, *zoč* itd.). O ošljačkom govoru nešto više pojedinosti donosi recenzentica rječnika Sanja Vulić u kratkom prikazu jezičnih osobina govora u sklopu njezine recenzije na kraju knjige (str. 265-273). Ne ulazeći u razloge suvremene depopulacije Ošljaka, ne preostaje nam ipak drugo nego zaključiti da je po svojem sociolingvističkom položaju ošljački govor danas nažalost pred neminovnim i skorim izumiranjem, upravo kao posljedica demografskoga izumiranja stanovništva.

Sama Valčićeva knjiga započinje predgovorom (str. 5-6), u kojemu autor objašnjava kontekst nastanka rječnika, potičaje za svoj rad te daje vrlo kratak pregled povijesti otoka Ošljaka. Nakon popisa upotrijebljenih kratica (str. 7), slijedi glavni dio knjige – rječnik, koji donosi abecedno poredanih oko 4.000 natuknica iz ošljačkoga leksičkog fonda, s oko 7.000 primjera uporabe riječi u živomu ošljačkom govoru (str. 9-260). Autor leksikografskoj obradi pristupa uglavnom sustavno i dosljedno, poštujući uobičajena načela suvremene dijalektalne leksikografije, što se očituje i u rječničkoj mikro- i makrostrukтури, odnosno i u strukturi pojedinog rječničkog članka i u strukturi rječnika u cijelosti.

Rječnik je po svojoj koncepciji diferencijalan u odnosu na standardni hrvatski leksički fond, odnosno autor je u njega bilježio u pravilu samo one riječi koje znatnije odstupaju od svojih leksičkih ekvivalenata u standardnomu hrvatskom jeziku (bilo iz razloga što standardnohrvatski leksički ekvivalenti ošljačkih riječi ne postoje, bilo da se od njih znatnije razlikuju na fonološkoj, morfološkoj ili semantičkoj razini). Tematski su u leksiku ponajviše zastupljena područja (semantička polja) i odgovarajuće im terminologije – ribarstvo, pomorstvo, zemljoradnja i sl., što je, dakako, i razumljivo imajući u vidu da je Ošljak tradicionalno bio „otok ribara i težaka“ (str. 6). Navest ćemo ovdje samo nekoliko primjera zanimljivih i karakterističnih leksema, dok će temeljitija leksikološka proučavanja ošljačkoga govora (osobito su zanimljiva ona komparativna) pričekati neku drugu prigodu. Na Ošljaku se od slavenskog, naslijeđenog leksičkog fonda koriste npr. prilično prošireni čakavski leksemi *čripnja* (< psl. *čърпъ ‘crijep’) u značenju ‘peka, glinena crjepka’, koja u svojoj glasovnoj strukturi čuva staru inicijalnu skupinu čr- (kao i primjerice riječ *črišnja* ‘trešnja’, *črivo* ‘crijevo’, *črv* ‘crv’ itd., ali imamo npr. *crljen* ‘crven’, *crnina* itd.), zatim *daž* (< psl. *dъždъ) u značenju ‘kiša’, *drivo* (< psl. *dъrvo ‘stablo’, uz leksičku dubletu *drěvo) u značenju ‘drvo kao materijal’, *gren* – nesvršeni čakavski prezent glagola ‘ići’ (*iti*), *kresti* ‘krasti’, *lug* ‘pepeo’, ali i ‘pepelnica, bolest vinove loze’, *oganj* (< psl. *ògnъ ‘vatra, oganj’) u značenju ‘oganj, vatra, plamen’, *peteh* ‘pijetao’, *tovor* ‘magarac’ itd. Od

karakterističnog aloglotskog leksika možemo izdvojiti primjerice mletacizam *burdižati* u značenju 'jedriti uz vjetar', *ćapati* 'uhvatiti', balkanoromanizam *komin* 'otvoreno ognjište', mletacizam *paričati* 'spremati, pripremati', zatim *škašela*, što znači 'posuda u koju se skuplja crkveni milodar', balkanoromanizam (izvorno katalonskog porijekla) *valienca* u značenju 'deka, krevetni pokrivač', te također balkanoromanizme *vrč* i *vrčina* 'noćna posuda' itd. Svi su ovi leksemi uz očekivane fonološke varijacije uglavnom poznati u širem ili užem arealu čakavskih govora, ali zanimljivo bi bilo detaljnije istražiti njihovu prostornu distribuciju i semantičke varijacije kod pojedinih leksema između raznih govora. U cjelini, već pri letimičnom listanju rječnika možemo konstatirati da je udio posuđenica, osobito onih iz raznih romanskih idioma (balkanoromanizama, dalmatizama, mletacizama i talijanizama) u ošljačkom leksiku vrlo znatan, što je i očekivano obzirom da je takvo stanje u velikoj mjeri karakteristično i za druge zadarskootočke čakavske govore.

Na mikrostrukturnoj razini oblikovanja pojedinog rječničkog članka autor se ošljačkog rječnika također u pravilu dosljedno drži unaprijed zacrtanoga modela. Nakon akcentuirane natuknice u osnovnom obliku, kod imenica, glagola i pridjeva donosi i morfološke odrednice (oblik genitiva jednine i oznaku roda kod imenica, oblik prvog lica jednine prezenta i oznaku vida (aspekta) kod glagola, oblik ženskog i srednjeg roda kod pridjeva), dok kod ostalih vrsta riječi (zamjenica, priloga itd.) navodi uglavnom samo oznaku vrste. Poslije gramatičkih oznaka slijedi prijevodni ekvivalent na standardnom hrvatskom jeziku, ili opisna definicija ako takav ekvivalent ne postoji. Različita značenja višeznačnih (polisemičnih) riječi u pravilu su označena rednim brojevima. Zatim autor donosi vrlo korisno oprimjerenje (egzemplifikaciju) riječi iz živoga ošljačkoga govora. Ovo navođenje primjera leksema u kontekstu korisniku rječnika omogućuje uvid u pravilnu gramatičku upotrebu riječi, kao i u njezino moguće semantičko i stilsko nijansiranje, što je vrlo važan aspekt svakoga leksikografskog djela. Nažalost, primjeri nisu akcentuirani kao natuknice u osnovnom obliku, što bi bilo optimalno rješenje, ali obzirom na opseg dodatnoga posla koji bi to zahtijevalo, takav je autorov izbor shvatljiv, osobito imajući u vidu da niti većina drugih dijalektalnih rječnika nema akcentuirane primjere pa ne možemo reći da je to još postao standard naše dijalektalne leksikografije. Nakon samoga rječnika, autor navodi korištenu literaturu (str. 261), a zatim slijede ocjene recenzenata Josipa Lisca i Sanje Vulić (str. 263-273). Na kraju knjige dolazi još i kratka biografija autora (str. 275).

Osim što je autor izvorni govornik ošljačkoga idioma (jedan od malobrojnih živućih) koji već dugi niz godina (desetljeća) marno prikuplja i bilježi karakteristični ošljački rječnički fond, on je i pjesnik, koji, kako smo već rekli, rečeni idiom koristi i kao sredstvo umjetničkog izraza. Obje su ove sastavnice autorove osobe došle do izražaja upravo u mnogobrojnim oprimjerenjima (egzemplifikacijama) leksičkoga blaga, što, kako smo već rekli, daje osobitu vrijednost ovom rječniku. No, uz to što funkcionira kao leksička riznica i zbirka stilski vrlo efektivnih, živih te neposrednih dijaloga, izreka i aforizama, rječnik zorno svjedoči o otočkoj stvarnosti pa se, osim kao izvor dijalektoloških podataka, može koristiti i kao prvorazredno etnografsko vrelo. Otvara se tako pred korisnikom (čitateljem) prozor u ošljački svijet iz nekog drugog vremena, iz rječnika izviru tradicija i iskustvo

otočkoga čovjeka, pružajući čitatelju uvid u bogatu materijalnu i nematerijalnu baštinu, koja danas ubrzano zamire, kao što izumiranjem govornika nestaje i jezik. Sve ovo rječito govori o višestrukoj vrijednosti i značenju ošljačkoga rječnika u današnje doba.

Što se tehničkih detalja tiče, knjiga je također prilično kvalitetno izvedena. Rječnik obasiže ukupno 275 stranica mekoga uveza, sam je rječnički fond tiskan dvostupčano, kako je to uobičajeno, a i meke su korice dosta ukusno grafički oblikovane. Jedina je tehnička zamjerka slabiji otisak teksta na nekoliko mjesta u primjerku kojim smo mi raspolagali, npr. na str. 24, 208, 214 i 250, što može ponešto otežati korištenje rječnikom.

U konačnici možemo reći da su autor i suradnici na *Rječniku govora otoka Ošljaka* obavili velik i kvalitetan posao na bilježenju i čuvanju leksičkoga blaga ovoga nestajućeg govora, a da je Matica hrvatska – Ogranak u Zadru, kao nakladnik ovoga izdanja, nakon poprilične stanke (od 2005. godine, kada je izašao *Rječnik kolanjskoga govora na otoku Pagu Ive Oštarića*) nastavila svoju hvalevrijednu tradiciju izdavanja dijalektalnih rječnika sa zadarskoga područja. U nadi da do sljedećega dijalektalnog rječnika nećemo čekati tako dugo, čestitamo autoru i nakladniku, a čitateljima – i stručnjacima i zainteresiranoj široj javnosti – ošljački rječnik toplo preporučujemo.